

KIBRIS VAKIFLARININ KURULUŞUNDAN BU YANA GELİŞİMİ

Dr. Rauf ÜNSAL

Kıbrıs Vakıflar ve Din İşleri Dairesi
İdare Heyeti Başkanı

Sayın Başkan, Değerli Üyeler ve Kıymetli izleyenlerim,

Menfaatı İbadullaha ait olmak üzere bir ayni, Allah'ın mülkü hükmünde kabul ederek temlik ve temellükten ve ebediyen alıkoymaktan(1) ibaret olan Vakıf kavramının kapsamında; bir malın veya mülkün gelirinini tamamıyla insanların yararına olarak, kişilerin sahip çıkmalarına imkân bırakmaksızın hayır işine tahsis edilmesi veya terk edilmesi gerçeğinin yer aldığı hepimizce malumdur.

Türk-İslâm Kültürü'nün bir gereği ve sonucu olarak vakfın koruduğu böylesine kutsal bir anlayışın ortaya koyduğu realite ve sonuçlar tarih boyunca bugünlere dek bir "Vakıf Kurumu" olarak varolagelmıştır. Tümüyle İslâmi duygu ve düşüncelerden kaynaklanan bu kurumun doğması, gelişmesi ve yaygınlaşması özellikle Ulusumuzda Türklük şianı ile tam bir uyum ve bütünlük içerisinde kendini göstermiştir.

Geleneksel hayırseverlik duygularıyla bireylerden başlayarak toplumlara ve uluslara hizmeti gözeten; asırlar boyunca Ata yadigârı olarak nesilden nesile sürüp giden hizmet, himmet ve yararlarıyla "Cömertlik-Yardımlaşma-İnsanlığa ve Güzel hizmetlere Değer verme Ahlâkını" başlı başına ortaya koyan ve yaşatan "Vakfın" örnek bir kuruluş olarak birçok uluslarca da benimsemiş olması veya en azından özenilir olması, bu kurumun tarih boyunca yenilmez gücünü açıkça kanıtlamaktadır. 1571 Osmanlı Fetih Hareketiyle yetmiş bin şehidimizin kanına medar olan Kıbrıs'ın Anadolu'ya katılmasından kısa bir süre sonra, bugünkü Türk toplumunun ataları ve geçmişi olan ilk Türk göçmenlerinin Ada'ya yerleştirilmesi, iskân ve rehabilitasyonu, sözü edilen Fetih Harekati'nin hemen ardından "Anadolu Türkiyesi-Kıbrıs Bütünleşmesi" gerçeğini tarihe mal etmiş; sosyo-kültürel; sosyo-ekonomik Türk anlayışının Kıbrıs'ta doğmasına önayak olmuştur.

Ada yanında, tarihinde ve toprağında izleri asla silinmeyecek nitelikte sosyal yapılarıyla, şehitlikleriyle, yönetimleriyle günümüze kadar ulaşabilen hatıralar bırakan Türk ulusunun Kıbrıs'taki sakinleri; "Kıbrıs Türk Toplumunu" sahip olduğu üstün hasletleriyle aynı bağlar, unsurlar ve uzantılarla tarihi bütünleşmeyi aksatmadan varlığını korumuş; Türk uygarlığının ve hayırseverliğinin simgesi olan sayısız vakıfların odaklandığı öz be öz vatan Kıbrıs'a sahip çıkmış; Anavatan-

(1) Ömer Hilmi Efendi, *İthâfu'l-Ahlâf fi Ahkâmî'l-Evkaf*, Ank. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları), 13; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III. 577; Ömer Nasûhi Bilmen, *İstihlâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İst. 1969, IV, 294.; Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, Ank. 1950, 12.

Yavruvatan bütünlüğünü ve kopmazlığını gerçekten başarmış; 1571 Fetih Harekatı'na yeni bir boyut ve güç kazandıran 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nın gerçekleşmesine ve K.K.T.C.'nin kurulmasına hiç kuşkusuz bir güç kaynağı olabilmıştır.

Ada'nın yaklaşık dört asır öncesi, içinde bulunduğu esaret havasını dağıtıp, hak ve adalet prensiplerine dayanan özgür bir idare sistemini gerçekleştiren Türkler, aynı zamanda hayırseverlik ve bağış yapma anlayışı ve özverisinin doğal bir sonucu olarak da Kıbrıs'ta "VAKIF KURUMU"nun temelini atmışlardır.

Üç yüz yılı aşkın bu temelin üstlendiği Vakıflar, Kıbrıs Türk toplumunun tarihi geçmişini ve Ada üzerindeki hak ve hakimiyetini kanıtlayabilen yegane varlığı, toplumsal hüviyeti ve geleceğine olan inancının dayanağı ve güven kaynağıdır.

".... 1571 senesinde Kıbrıs, Türk hakimiyetine geçtiği zaman adada Evkaf diye herhangi bir müessese veya mefhum mevcut değildi. Kilise mallarını ve teşkilâtını saran, esaret zincirini paramparça eden ve kiliseye hakiki mevkini bahşeden ecdadımız, aynı hak ve menfaat esasından yürüyerek mülkiyeti Allah'a ait olup menaf'ii cemaatin dini maarif, nafia, sosyal ve sağlık ihtiyaçlarına hasredilmek üzere birçok gayr-i menkulerini "vakıf" namı altında tescil ettirdiler. Gün geldi bütün bu gayr-i menkul mallar Evkaf müessesesini vücade getirdi. Vakıflarla, bu alicenab ve adil dedelerimiz, mallarını vakfetmek suretiyle en büyük insani ve milli vazifelerini ifa ederken, kendilerinden sonra gelecek olan torunlarının, yani bizlerin, bu müesseseden azami istifade edebileceklerine inanarak ruh rahatlığı içinde göçtüler."(2)

Geçmişte olduğu kadar, gelecekte de toplumumuz katındaki etkinliğini sürdürecektir olan Kıbrıs Vakıfları'nın tarihi geçmişinin ve halihazır durumunun köklü ve de belgesel araştırma ve etüdlerle toplumun kültür ve bilincine sunulmasında gerçekten yarar vardır. Bu tarihi kurumun tüm fonksiyonlarıyla, tarihi geçmişiyle ve bugünüyle yeniden ele alınışının amacı da bu olsa gerek. İşte bu noktadan hareketle ve en samimi yaklaşımlarla toplantıyı düzenleyen ve bildirileriyle bu çalışmaları destekleyen ve bu meyanda toplantıyı canı gönülden izleyenleri yürekten kutluyorum.

Ata yadigarı ulusal emanet ve özverilerin en büyük simgesi olan vakıfların, geçmişten başlayarak geleceğe doğru yönelen ulusal kültür ve bilinç izlenimlerinin Kıbrıs Türk toplumunun güçlü yaşamına her zaman için kaynak teşkil edebilecek en önemli unsurlar olacaktır.

Bir açıdan belirli bir malın veya değerın kamu yararına tahsisi demek olan vakıf eyleminin kurumlaştırdığı "yardımlaşma ve dayanışma anlayışıyla" toplumsal yapıımızdaki etkinliğini kanıtlayabilecek nice tarihi olaylara şahit olmuşuzdur. Kıbrıs Türk toplumunun barış ve özgürlük uğruna sürdürdüğü ulusal kavgasının hemen her safhasında muhtaç olduğu birlik ve beraberlik ruhuna maddeten katkılarının yanı sıra ata yadigarı kıvanç abidelerimizin bütünleştirdiği şeref ve haysiyet bilincinden doğan manevi desteği ise her zaman için devam edecektir.

1571 Kıbrıs Fetih hareketiyle temeli atılan Vakıfların daha ilk yıllarda ifa ettiği dini hizmetlerin yanı sıra, toplumsal düzenin gerekleri ve gereksinimleri doğrultusunda yararlı olmakta çabucak kendini gösterebilmiştir.

Padişah Sultan II.Selim, Lala Mustafa Paşa, Arap Ahmet Paşa, Ferhat Paşa, Pertev Paşa, Ağa Cafer Paşa gibi hayırsever, fedakâr ve yöneticilik ruhu taşıyan seçkin kimselerin toplumumuza bahsettiği vakıflarının yanı sıra, onlardan sonra gelen daha nice nice hayırseverlerin oluşturduğu ulusal hayır kurumları kendileriyle beraber Kıbrıs Türk Vakıf tarihinde her vesile ile onurla anılacak, yazılacak ve nesilden nesile aktarılacaktır.

(2) Evkaf Davamız: A. M. Berberoğlu; Halkın Sesi; 27 Ocak 1954.

Bilindiği gibi Kıbrıs Vakıflarının ilk örneklerine Kıbrıs'ın Osmanlı topraklarına katıldığı ilk yıllarda rastlanmaktadır.

Kıbrıs Fetih hareketinin başlangıcında Şeyhulislam Ebussuud Efendi'nin vermiş olduğu fetva içeriğinde yer alan Türk-İslam fetih ve fazilet anlayışının mali dayanağının özünde cihada katılarak şehit olanların geride kalan ailelerine, gazilere ve fethedilen yerlerin imarında sarf edilmek üzere öteden beri yapılagelmiş vakıf gelir ve tahsisatlarının haliyle 1571 yılı fethi nedeniyle Kıbrıs'a ak-maya, sosyo-ekonomik yapısıyla kalkınmasında katkıda bulunmaya, Anadolu Vakıf bütünlüğü içinde Kıbrıs'a katılmaya başladığı hususu hemen farkedilebilir.(3)

Kıbrıs'la hiçbir ilgisi olmamakla beraber birçok vakıflarının gelirlerini bu Ada'ya vakfetmiş nice nice hayırseverlerin izlerine rastlayabiliyoruz.

Aynı şekilde Kıbrıs'lı veya görevi icabı Kıbrıs'ta olmakla beraber, vakıflarının belirli bir kesimini Anadolu'nun belirli yörelerindeki hayır kurumlarına adamak suretiyle vakıf yapanların da izlerini ve izlenimlerini aynı kayıtlarda görmek mümkündür.

Bir başka deyişle; bazı vakıflarda,

A) Vakfeden Kıbrıslı iken: vakıflarının bir kısmı Anadolu, diğer bir kısmı ise Kıbrıs kesimleriyle ilgili olmakta veya

B) Vakfeden Anadolu yerlisi iken: Vakıflarının bir kısmı Kıbrıs'la diğer bir kısmı ise Anadolu kesimleriyle ilgili olabilmektedir.

Daha değişik bir anlatımla ise;

"Kıbrıs'lı vâkıfın, vakfiyesinin meşrutun-lehine Kıbrıs ve Anadolu; Anadolu'lu vâkıfın vakfiyesinin meşrutun-lehinde ise Anadolu ve Kıbrıs yer almaktadır." denilebilir.

Lala Mustafa Paşa, Sultan II. Selim, Ağa Cafer Paşa, Haydar Paşa vakıfları bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Celaliye vakıflarının Konya-Lefkoşe bağlantısında aynı özellikler göze çarpmaktadır.(4) Osmanlı İmparatorluk döneminde Türk vakıflarının tümünün tek bir merciden yönetilmesinin bu tür bağlantılara bir neden olabileceği söylenebilir. Bu durumda, fetihle beraber Kıbrıs vakıflarına bir başlangıç yılı saptamak yerine, vakıfların 1571 yılı sonrasındaki aşamalarını ve yapılagelen yeni vakıf örneklerini de dikkate alarak belirli bir dönem içerisinde incelemek daha uygun olur görüşündeyim.

Konuya açıklık getirmek istenilirse bu takdirde önce "**1571 Anadolu-Kıbrıs Vakıf Uzantıları**" yerine bu yılı takip eden dönem içerisinde başlatılan vakıflarla, bunların idare edilme şekilleri iyiden iyiye incelenmesi gerekecektir.

Kıbrıs'ın, Anadolu Yarımadası dışında doğrudan doğruya bir taşra idaresi özelliğini taşıması nedeniyle vakıflarının da idari bakımdan bir taşra yönetimi özelliği taşımasını doğal karşılamak gerekir.

Mekke ve Medine ile ilişkili bulunan ve **HARAMEYN-MUHTEREMEYN** (veya **ŞERİFEYN**) olarak tanımlanan Evkaf kapsamında Kıbrıs ve vakıfları önemli bir yer işgal etmiştir.

(3) Kıbrıs Türk toplumunun mücadele yıllarında, vakıfların ne derece destek kaynağı olduğu; kilisenin yasa dışı davranışları sonucu göçmen olan Türk toplumunun barınmasında ve savunmasını gerçekleştirmesinde vakıfların ne ölçüde güç kaynağı olduğu hepimizin malumudur. Yurt savunması, en üstün görev anlayışıyla bağdaştığı sürece, vakıflar bu savunmada milli ve manevi destek olmaktan devamlı bir kurum olmuştur. Türk Tarihi boyunca vakıflar hep böyle olmuştur.

(4) Altan, Mustafa Haşim; *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi C.I: S. 2; Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Kıbrıs 1986.*

Bir kısım vakıf geliri (gallesi) Mekke ve Medine yöresine tahsis ve vakfedilmiş bulunan Haremeyn Evkafının kapsamına aldığı; temeli Kıbrıs'ta olan, ancak gelirinin büyük bir kısmı vakfiye şartlarıyla aynı amaçlar doğrultusunda oluşturulan ve geliştirilen vakıflarımız özellikle 1586 yılında **HARAMEYN NEZARETİ** altında uzun süre işlem görmüş; 1826 yılında oluşturulan **EVKAF-I HUMAYUN NEZARETİ** ile daha kapsamlı bir yönetim içine alınmıştır.(5)

- a. Sultan II.Selim (Selimiye) Evkafı.
- b. Girne Sancak Beyi Muhammed Bey(6) Evkafı.
- c. Kaptan-ı Derya Cafer Paşa Çiftlik Vakfı.
- d. Baf Sancak Beyi Mehmed Bey Ebu Bekir Evkafı.
- e. Kethuda Hüseyin Efendi Sabunhane Evkafı,

Özellikle Haremeyn Evkafı kapsamında işlem görmüş, idare edilmiştir. Kıbrıs Vakıflarının başlangıç itibariyle idari açıdan ne şekilde yönetildikleri üzerinde açıklamalarda bulunan araştırmacı ve yazarlara göre Haremeyn-Muhteremeyn Evkafı ile bağlantılı Kıbrıs vakıfları, Osmanlı Evkaf-ı Humayun Nezareti'nin bilgi ve yörengesi doruğunda Darüssaade Ağaları'nın denetimine bırakılan Haremeyn Evkaf Nezareti tarafından yönetilmiştir.

Her yıl sonunda İstanbul'dan görevli olarak Kıbrıs'a gönderilen Darüssaade Ağaları, söz konusu vakıfların geliri üzerinden Mekke ve Medine fukarası için ayrılacak miktarı tesbit ederek, Kıbrıs Defterdarı'nın onayı ve Kıbrıs Beylerbeyi aracılığıyla İstanbul Haremeyn Nezareti'ne ulaştırırlardı. Mekke ve Medine tahsisatları Osmanlı Devleti'nin diğer köy, kaza ve illerdeki Haremeynle bağlantılı vakıfların Mekke ve Medine'ye ayrılmış olan tahsisatlarıyla birleştirilerek ulaklarla Mekke ve Medine'ye gönderilmekte idi. Vakıfların geriye kalan geliri ise Vakfedenin vakfiyesinde tayin etmiş olduğu **NAZIR** veya **MÜTEVELLİ**'nin(7) sorumluluğu altında yönetilmekte idi.(8)

Darüssaade Ağası'nın işlem ve uygulamalarının Haremeyn Evkaf Müfettişlerince de gözden geçirildiği, böylece sağlıklı sonuçların alındığı ve gallelerin gallecharlara uygun vechile dağıtıldığı bilinmektedir.

Kıbrıs Vakıfları üzerinde işlem ve denetimde bulunan ve halen Kıbrıs Vakıf belgeleri üzerinde imzaları bulunan Darüssaade Ağaları arasında H. 1020 (M: 1611) Ali B. Abdullah; H. 1086 (M: 1675) Yusuf ağa; H. 1105 (M: 1693) Nezir Ağa'yı zikredebiliriz.

Kıbrıs vakıflarının başlangıçta nasıl yönetildiklerine ilişkin olarak bazı araştırmacı yazarlarca kaleme alınmış alelacele hazırlanan rapor ve yazılar mevcuttur. Söz konusu raporların ilgi bölümler-

(5) K.K.T. Cumhuriyeti Milli Arşivi, *Evkaf-ı Humayun Nezareti Belgeleri* (Sekreteryaya)

(6) Bazı vakfiye kayıtlarında Mehmed veya Muhammed olarak da geçmektedir.

(7) "**NAZIR-I Vakıf**" Mütevellilerin tasarrufatına nezaret etmek üzere tayin olunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. **Nezaret**; bir şeyi görüp gözetmek demektir. **Nazır**; vakıfta tasarruf salahiyetini haiz değildir. Bu tasarruf salahiyeti münhasıran mütevelliyeye aittir. O, ancak vakfın şartları ve vakfın menfaati noktalarından mütevellinin bunlara muhalif hareketlerini gördüğü surette merciine şikayet ve icabında azline tevessül ederdi. "**MÜTEVELLİ**" Vakıf işlerini vâkiye şartları ve Şer'i hükümler dairesinde idare ve rüyet için tayin olunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Mütevellî, ya vâkafın şartıyla, yahut Kadı'nın nasbiyle tayin olunur. Vakıfta tasarruf hakkı mütevelliyeye aittir.

(8) Bir örnek olarak: Girne Beyi Muhammed Ağa'nın Lapta Vakıf Çiftliği gelirinin Mekke ve Medine için ayrılan miktarı 1584 yılında bir yıl süre ile Defterdar **BALİ ÇELEBİ** tarafından bekletilmiş ve 1585 yılında Darüssaade Ağaları vasıtasıyla Beylerbeyi Ahmet Paşa'nın Evkaf Nezareti'ne gönderilmiştir. Mali hesaplamalar padişahın yayınladığı mali genelge uyarınca her yıl sonu yapılmakta ve her vakfın geliri ayrı görevlilerce hesaplanıp üst kata sunulurdu. (Daha geniş bilgi için bk: Altan, Mustafa Haşim; *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, C.I; S. 92; Kıbrıs 1986).

rinde bazı tarihi gerçeklere açıklık kazandırılmıştır.(9)

Bununla beraber Vakıfların tarihi geçmişine ışık tutabilecek sayısız gerçekleri de gün ışığına çıkarmayı başarmışlardır. Huzurunuzda bu araştırmacılarımızı minnetle ve şükranla karşıladığımı kıvançla vurgulamak isterim.

1826 yılında Evkaf-ı Humayun Nezareti'nin oluşmasından sonra El-Hac Yusuf Efendi bu kurumun başkanlığına getirilmiştir.

Yerel ve taşra evkaf yönetimleri, baştan beri "*Padişahlık katında oluşturulan "Merkez Evkaf İdaresi"nce kontrol ve murakabe edilirken; bu aşamada bazı değişiklikler (re-organisation) le her türlü yazışmaları "EVKAF-I HUMAYUN NEZARETİ" simgesini taşıyan resmî kâğıtlarla gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.*" Nitekim bu tarihten sonra ortaya çıkan yazı, emir ve genelgede söz konusu simge görülmeye başlanmıştır.

Evkaf Nezareti'nin oluşturulması dönemine dek Kıbrıs Vakıfları, Nazır ve Mütevellileri tarafından yönetilmiş; nazırlar, müfettişler aracılığı ile her yıl vakıf hesaplarını mütevelliler aleyhindeki şikayetleri incelemekte devam etmiş, nesilleri tükenmiş olanların mütevellileri ise nazırlar tarafından tayin edilmekle bir süre vakıf işlemleri sürdürülmüştür.

Kıbrıs'ta, gerek Sultanlarca yapılan vakıflar olsun, gerek şahıslar tarafından ve gerekse Mekke ve Medine tarafına vakfedilmiş Harameyn vakıfları olsun, söz konusu evkafın her ünitesinde başgösteren idari aksama ve bazı mütevellilerce yapılan yanlışlıklar nedeniyle Vakıflar İdaresi zaman zaman Padişahlık katında yeniden düzenlemeye ve idari re-organizasyona tâbi tutulmuştur. Tüm bu değişiklikler, Merkezi Anadolu Vakıfları'nı olduğu kadar yerel ve taşra Evkafını da aynı şekilde etkilemiştir.(10)

1834 yılında Kıbrıs Vakıfları, doğrudan doğruya Evkaf-ı Humayun Müfettişliği'nce teftişe tabi tutulmuş; hazırlanan raporların süreleriyle de Kıbrıs Muhassılları bilgilendirilmiştir.

Özellikle vakıf çiftliklerinin gelir ve gider hesaplamalarını hazırlamakla görevlendirilen ve taşra vakıflarında kontrol ve denetleme yetkilerini üstlenen Muaccelât Memurlukları arasında Kıbrıs vakıflarıyla ilgili olarak 1837 yılında Kıbrıs Muaccelat Memurluğu kadrosu ihdas edilmiştir.(11)

Mevcut belgelerde kanıtlandığı üzere Kıbrıs (Meclis-i Liva) Sancak meclisinin üyesi bulunan KAMİL BEY, MEHMED ARİF EFENDİ, Kıbrıs Muaccelat memurluğu görevinde bulunmuşlardır. Sık sık İstanbul'a gidip gelen Kıbrıs Muaccelat memurları bağlı buldukları Evkaf-ı Humayun Nez-

---

(9) "*Kıbrıs ceziresinde idare-i evkaf mukaddeme taraf-ı devletten bir memura mahsus olup teftiş-i idareye kadar kimse tarafından taarruz olunmayarak idare olunmakta idi.*" (Mehmet Sadık, Osmanlı Evkaf Mürabhası: "İngiltere Evkaf Murahhaslığı canib-i alisine" (resmî yazı); Evkaf Dairesi Kaydiye Defteri; 25 Haziran 1899 - 9 Temmuz 1902; S. 322)

"...İptidalarda vakıf malların idaresinden mes'ul bir Evkaf Dairesi mevcut değildi. O zamanlar her vakıf mütevellisi tarafından idare olunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu zamanında padişahlar ve vezirler gibi tevliye-ti bi'l-fiil idare edemiyen kimselerin vakıflarını idare etmek için Evkaf Müdürlükleri ihdas edilmişti." (Korkut, Fadıl N(Avukat): "Kıbrıs'ta Mevcut Türk Kurumları namına Ekselans Valiye takdim edilen Arızada Hükümetten talep edilen haklarımızdan II.cisi Evkaf" Hürsöz Basımevi, 31 Mart 1947)

"...Eski zamanlarda Evkaf Dairesi yoktu. Her vakıf mütevellisi ve icra memuru tarafından idare olunurdu. Osmanlı İmparatorluğu'nda Mütevelliler Dairesi Sultanlara veya Vezirlere tevcih edildiğinde veya intikal edildiğinde bunlar Saltanat veya Vezaret vazifeleri dolayısıyla muayyen bir vakfın işlerini şahsen idare ve nezarete muktadir olmadıklarından bu gibi vakıflara bakmak için Evkaf Müdürlükleri ihdas etmişlerdir..." (Türk İşleri Komisyonu'nun Ara Raporu, 1949, S. 27, Lefkoşa)

(10) Altan, Mustafa Haşim: *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*: C.I, S. 107; Kıbrıs Türk Vakıflar İdaresi Yayını, Kıbrıs 1986.

(11) K.K.T.C Milli Arşivi, Evkaf-ı Humayun Nezareti; Muaccelat Memurluğu Teftiş Belgeleri.

areti Muaccelât Müdürlüğüne bilgi vermekte; Vakıflar yönetimiyle ilgili yeni kural değişiklikleri olursa, onlarla ilgili yazılı genelge ve yönetmelikleri Kıbrıs'a getirerek, Kıbrıs Evkaf müteveli, kaymakam ve nazırlarına ulaştırmaktaydılar.

Kıbrıs'ta Karmi, Yerolakko, Mesarya Prastyosu(12) ve Paşaköy'de bulunan kiliselerin tamir ve yapımına ilişkin dilekçelerin Kıbrıs Meclisinde görüşülmesi sırasında yukarıda adları geçen Muaccelât memurları meclisin birer üyesi olarak ilgi konuda görüş beyan ederek meclisce alınan kararı onaylamışlardır.(13)

1863 Hatt-ı Humayunu ile yeniden revize edilen Evkaf yönetimlerinin etkisi altında kalan Kıbrıs'ta da vakıflar yeni bir idari değişiklik geçirmiş Evkaf Müdürlüğü adıyla yeniden değişikliğe uğramış; Kıbrıs Vakıf işlemleri böylece

MÜDİR-İ EVKAFI CEZİRE-İ

KIBRIS

veya

MUHASEBECİ-İ EVKAF-I

CEZİRE-İ KIBRIS

mühürü tahtında yürütülmüştür.

Variyat kayıt cetvellerinden hareketle ilk dönem Kıbrıs Evkaf Müdür ve Muhasebecilerinin saptanması mümkün olmuştur.

Evkaf-ı Humayun Nazırı Ahmet Kemal Paşa; Kıbrıs Evkaf Muhasebeciliği katına gönderdiği H. 1293 (M: 1876) tarihli resmi yazısında gelmiş geçmiş Kıbrıs Evkaf Müdürlerine ait Muhasebe defterlerinin Evkaf-ı Humayun Hazinesi'nde bulunmadığına dikkati çekmiş ve defterlerden birer suret çıkarılmasını istemiştir.(14)

Söz konusu yazışmalar ışığında belirlenen ve Kâmil Paşa'nın Evkaf Müdürlüğüne atanmasına kadar Kıbrıs Evkaf Müdürlüğü görevinde bulunanlar arasında;

Müderris el-Hac Mehmed Efendi

El-Hac İsmail Efendi

Muhasebeci İbrahim Bey

Ahmet Rifat Efendi

Raşit Bey

Kâmil Efendi gösterilebilir. Konuyu fazlaca genişletmemek için bu aşamada yalnızca isimlerle yetineceğiz.

Kıbrıs'ın 1878 yılında el değiştirmesine kadar ve Kâmil Paşa'nın Evkaf Müdürlüğüne atanmasından başlamak üzere Evkaf Müdürlüğü görevini üstlenenler ise:

(M: 1860): Kâmil Efendi

(M: 1863): Arif Efendi

(12) (Bugünkü adıyla; (Karmi): Karaman

(Bugünkü adıyla; (Yerolakko): Alayköy

(Bugünkü adıyla (Mesarya Prastyosu): Dört Yol

(13) K.K.T.C. Milli Arşivi; Evkaf-ı Humayun Muhabere Belgeleri

(14) Bk. K.K.T.C Milli Arşivi, Evkaf-ı Humayun Nezareti Belgeleri

(M: 1869): Mehmet Bahaeddin Efendi

(M: 1874): Mehmet Salim Efendi

(M: 1877): Hüseyin Edip Efendi ve

(M: 1878): Ahmet Hulusi Efendi'dir.

1878 Kıbrıs Konvansiyonu'na göre ise Evkaf'ın idaresi iki murahhasa tevdi ediliyordu. Bu murahhaslardan biri İngiliz yetkili makamları tarafından diğeri ise, Bab-ı Ali tarafından tayin edilecekti.

İngiltere'nin Kıbrıs'a ayak bastığı tarihte Evkaf Müdürlüğü görevini sürdürmekte olan Ahmet Hulusi Efendi'nin unvanı, varılan andlaşma uyarınca, 8 Kasım 1881 tarihinde Türk Evkaf Delegatesi olarak değiştirilmiştir. Aynı andlaşmanın bir gereği olarak da İngiliz Evkaf Delegatesi ünvanıyla M.B.Seager, Türk Evkaf Delegatesinin yanı başına atanmıştır.

1878 Kıbrıs Konvansiyonu, murahhasların yetkilerini belirlemiyordu. Evkaf'a ait kanun ve nizamların aynen tanınmış olması nedeniyle işbu selâhiyetin sadece Evkaf mallarının idaresinin teftişine münhasır kalacağı umuluyordu. Ne var ki, bu selâhiyetin Evkaf'ın kontrol ve idaresini de kapsamına aldığı kısa sürede anlaşıldı.

Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakı ve Lozan Muahedesi ile vukua gelen statü değişikliği dolayısıyla Türk Evkaf Delegatesinin İngiliz yetkili makamlarınca tayin edilmesine başlandı.

Evkaf murahhaslığı görevinde bulunan ve Türk Toplumuna sundukları hizmetlerle temayüz etmiş olan iki önemli ismi bu vesile ile zikretmek gerekir. Bunlardan biri, Kıbrıs Vakıflarının imar ve bakımında özellikle tevliyet meselelerindeki anlaşmazlıkların giderilmesinde yararlı hizmetlerde bulunmuş olan ve Rum Enosis çığırtkanlarına karşı verdiği mücadele takdirle anılan Musa İrfan Bey'dir.

Diğeri ise, İrfan Bey'in vefatıyla boşalan Kıbrıs Evkaf Murahhaslığı'na 11 Ağustos 1925'te atanan Mehmet Münir Bey'dir.

Kıbrıs Türk toplumunun yetiştirdiği unutulmaz simalarından ve devlet adamlarından biri olan Mehmet Münir Bey'in bu göreve atanmasını Türk toplumu gerçekten sevinçle karşılamış; O'nu bir önder olarak kabul etmiş ve tüm siyasal ve insanlık haklarının yabancılar tarafından çiğnenmemesi yolunda O'na güvenle bağlanmışır.

Mehmet Münir Bey'in murahhaslık dönemindeki tüm uygulamaları, Kıbrıs Vakıflarının gelişmesi ve kalkınması doğrultusunda bugüne dek geçmişteki gibi geçerliliğini korumaktadır. Gerek İngiliz yönetiminin baskıları ve gerekse Megali İdea uğruna Enosis'le Yunanistan'a ilhak etme çabaları karşısında Kıbrıs Türk toplumunun haklarını uluslararası platformlarda ve yerel yönetimler nezdinde sahip çıkarak savunan Mehmet Münir Bey'in hizmetlerini tarih ergeç yazacaktır.

Kıbrıs Türk Toplumunun sosyo-politik, ekonomik ve sosyo-kültürel haklarına sahip çıkma yolunda attığı siyasal örgütlenme adımlarının ana fikir kaynağının Mehmet Münir Bey'in yaklaşımlarından kaynaklandığını; bu meyanda Evkaf'ın Türk toplumuna destek olmasındaki tarihsel rolünü başarı ile uygulama sahasına koyduğunu ayrıca vurgulamak gerekir.

Mehmet Münir Bey'in 4 Kasım 1948'de emekliye ayrılacağını kamuoyuna açıklamasından sonra görevine vekâleten 16 Haziran - 31 Ekim tarihleri arasında Mehmet Kemal Bey vekâlet etmiştir. M. Kemal Bey'in murahhaslık görevi 1956 yılına kadar sürmüştür.

Sayın Üyeler, Değerli Konuklar,

Bu arada, Kıbrıs Vakıflarının 1878 İngiliz Sömürge Yönetimi dönemiyle yeni bir safhaya intikal ettiğini, ruhuna ve amaçlarına aykırı olmasına karşın zoraki sömürgeci uygulamalarla vakıfların

yıpratıldığına dikkatinizi çekmek isterim.

Önemine binaen bu konunun irdelenmesinde yarar vardır. 1878 yılında, Kıbrıs'ın İngilizlere icarı ve Kıbrıs Vakıflar İdaresine İngilizlerin direkt müdahalesi üzerine vakıf malların idaresi, gelirlerinin kullanılışı ve Vakıfların amaçlarında sapmalar zuhur etmeye başlamıştır. 1915'teki Kral Fermanı altında, İstanbul'un Kıbrıs Vakıfları üzerindeki kontrolünün, tamamen kalkması ve 1928 Kral Fermanı ile Evkaf'ın resmen bir Sömürge Hükümeti Dairesi haline getirilmesi üzerine bu sapmalar aşırı boyutlara varmıştır.

Bahse konu sapmaları şöylece toparlamak mümkündür:

a) Vakıf mallara yapılan tecavüz ve istimlakler ile birçok vakıf malın elden çıkarılması. Bu durumu örneklerle açıklayalım.

ÖRNEK 1: 1902-1905 devresinde Lefkoşa kasabasında su temin eden Arap Ahmet ve Silah-tar Vakıf suları İngilizlerin teşvikiyle, Rumların kontrolündeki Lefkoşe Belediyesi'nin tecavüzüne uğramış ve mahkemelerde yapılan uzun mücadeleye rağmen bu sular Rumlara kaptırılmaktan kurtarılamamıştır.

ÖRNEK 2: Nisan 1944'te çıkarılan bir kanunla icareteyinli vakıflar iptal edilmiş ve bu vakıfların mallarının kontrolü Evkaf'ın elinden alınarak Evkaf çok büyük zararlara uğratılmıştır. Değirmenlik suyunu, Omorfo ovasının bir kısmını, Lapta'daki bir kısım arazileri, Poli ve Koloş Çiftliklerini bu meyanda zikredebiliriz.

ÖRNEK 3: 1878-1955 döneminde birçok vakıf emlak, vakıf amaçları dışında ve İngiliz Sömürge Yönetiminin kendi amaçları için kullanılmıştır. Meselâ, Baf ve Limasol Polis Karakolları ile Lefkoşe İngiliz Kilisesi ve Girne İngiliz Mezarlığı vakıf araziler üzerine kurulmuş olup bilâhare tapu kayıtları da tahrip edilerek bu yerler vakıf mal olmaktan çıkarılmışlardır.

ÖRNEK 4: Mülhak Vakıf sınıfındaki birçok mal da icareteyinli vakıflar kapsamında mütalâa edilerek 1944 kanunu altında Vakıfların elinden, (Lakadamyâ Çiftliği gibi) alınmıştır.

ÖRNEK 5: Çıkarılan 1941 Orman Kanunu tahtında, ağaçlandırılmış bulunan büyük vakıf arazi parçaları Sömürge Hükümeti adına, (Afendrika Çiftliğinin bir kısmı gibi) geçirilmiştir.

b) Yeni Vakıf tesisi için zorluk çıkarılması

İngiliz Sömürge Yönetiminde bir yandan Vakıf mallar Vakıfların kuruluş amaçları dışında sömürge yönetimi menfaatleri için kullanılırken diğer yandan, yeni vakıf tesisi üzerine de bazı sınırlamalar getirilmiştir. Örneğin, 1946 yılında çıkarılan Tapu Kanunu ile meskun bölgeler dışında vakıf yapılabilmesi, vakfedilecek emlakın 1/3'ünün tapu harcı olarak sömürge yönetimine ödenmesi şartına bağlanmıştır. Bu kanuni düzenlemenin gayesinin yeni vakıf tesisini önlemek olduğu aşikardır.

Görüldüğü gibi, Kıbrıs Vakıfları 1878-1955 döneminde İngiliz Sömürge yönetimince ekonomik çıkar aracı olarak kullanılmış ve Vakıflar istismar edilmiştir.

Bu istismarcı uygulamaların Kıbrıs Türk Halkı saflarında yarattığı yaygın kaynaşma ve infial üzerine, Kıbrıs Koloni Hükümeti Haziran 1948'de yayımlandığı bir bildiri ile Evkaf, Müftülük, Mektep işleri, Aile Kanunu ve Şer'îye Mahkemelerinin durumlarını etüd edip öneriler sunmak üzere altı kişilik bir Türk İşleri Komisyonu kurulduğunu ilân etmek zorunda kalmıştır.

Ne var ki, kurulan Türk İşleri Komisyonunun, Evkaf Yönetiminin Kıbrıs Türk Halkına devredilmesini ve Vakıfların kendi özyönetimine kavuşturulmasını öngören 1949 yılındaki önerisinin kabulü, 1955 yılına kadar sürecek azimli bir mücadeleyi zorunlu kılmıştır.

Merhum Dr. Fazıl Küçük ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Rauf

Denktaş'ın önderliğinde başlatılan Kıbrıs Türk Halkının azimli mücadelesi sonucunda, Türk ilgililerle istişareden sonra hazırlanan ve 22 Ekim 1955 tarihinde yayınlanan Fası 337, 1955 Evkâf ve Vakıflar Kanunu ile, Evkaf'ın yönetiminin Kıbrıs Türklerince seçilecek bir Meclise bırakılması kararlaştırılmış ve kanun gereği ön hazırlıkların tamamlanmasını müteakip 15 Nisan 1956 tarihinde Kıbrıs Vakıflarının Yönetimi, Kıbrıs Türk Halkına devredilmiştir.

Yukarıda özellenen tarihi gelişim süreci içerisinde, 15 Nisan 1956 tarihinin Kıbrıs Türk Halkı için doğurduğu olumlu sonuçlar şöyle değerlendirilebilir.

Bir kez, 15 Nisan 1956 tarihi ile birlikte Kıbrıs Vakıfları üzerindeki İngiliz vesayeti kaldırılmış ve vakıf malları üzerindeki haksız uygulamalar sona erdirilmiştir.

Diğer yandan, Vakıflar üzerindeki İngiliz vesayetinin son bulması ve Kıbrıs Vakıflarının kuruluşu ile birlikte Kıbrıs Türk halkının özgürlük ve bağımsızlık savaşını hız ve moral kazanmıştır.

Nihayet, vakıf malları üzerindeki yabancı vesayetin son bulmasıyla, sahip olduğu büyük çaptaki emlak dolayısıyla büyük bir ekonomik güç oluşturan Evkaf Müessesesinin, 15 Nisan 1956 tarihinden itibaren, Kıbrıs Türk Halkı'nın iktisadî ve sosyal kalkınmasında daha esaslı bir rol oynayabilmesi imkânları sağlanmıştır.

Bu arada, Adadaki vakıf mallarının meydana getirdiği büyük emlak varlığının, Kıbrıs Türk Halkı'nın toprak davasındaki haklılığına güç kattığını ve esaslı kanıt teşkil ettiğini belirtmek isterim.

Evkaf'ın yeni idarî örgütlenmesi faaliyetleri çerçevesinde, 1955 Evkaf ve Vakıflar Kanununa dayanılarak, öncelikle, Kıbrıs Türk Halkı tarafından seçimle saptanan 15 üye ile tabii üyeler olan Müftü ve Koloni İcra Konseyindeki Türk Delegelerden oluşan bir Yüksek Meclis ve bunun altında, yine ilgili Meclis Üyeleri arasından seçilen yedi kişiden müteşekkil bir İcra Komitesi teşkil ettirilmiştir.

Bu arada, vakıf malları Evkaf Yüksek Meclisi adına kaydedilmiş ve belirtilen yönetim organlarına ilâveten, köy cami mallarını idare etmek için, Evkaf Yüksek Meclisine karşı sorumlu olan Köy Camii Komisyonları kurulmuştur. Evkaf Yüksek Meclisi tarafından seçilen Evkaf Müdürü de, Evkaf Yüksek Meclisi'nin icraatçısı olarak vazife görmüştür.

İngiliz Sömürge İdaresinin sona ermesi ve 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması üzerine, Cumhuriyet Anayasasına göre tüm vakıf işleri münhasıran Türk Cemaat Meclisi'ne teslim edilmiştir. 1961 yılında çıkarılan 12/60 sayılı Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilât Kanunu ile de, Evkaf Dairesi yeni yasal statüsüne kavuşarak tüm vakıfların yönetimi 13 Ekim 1970 tarihine kadar bu kanun tahtında yürütülmüştür.

Mamafih, 1960'lı yılların başında Vakıfların yönetimi için 12/60 sayılı yasa ile öngörülen idari yapı ve kurulan organizasyon kifayetsiz görülerek reorganizasyon çalışmalarına girişilmiştir. Bu cümleden olmak üzere 1962 yılında Türkiye'den bu maksat için iki uzman getirilmiştir. Başlatılan çalışmalar çerçevesinde Vakıflar İdaresi için yeni bir Teşkilât Kanunu hazırlanması üzerinde durulurken 1963 Kıbrıs olayları patlak vermiştir.

Aralık 1963'te, Kıbrıs Rumları tarafından başlatılan toplumlararası çatışmalar nedeniyle Vakıflar İdaresi önemli ölçüde maddi zarara uğramıştır. Bu zararlar, vakıf malların yakılıp yıkılması (Lefkoşe'de Bayraktar Camii), bir kısım vakıf emlakın istimlakî, bir kısım vakıf emlakın kanunsuz işgali, bir kısım vakıf emlakın askerî bölge ilân edilmesi ve Rum müstecirlerin Rum mahkemelerce korunması, şımartılması ve kollanması şeklinde kendini göstermiştir.

Yukarıda belirtilen olumsuz unsurlara rağmen Vakıflar İdaresi'nin ekonomik öneminin 1956'lardan itibaren idrak edilmesiyle birlikte çeşitli ekonomik atılımlara girişilmiş ve olumlu sonuç-

lar alınmıştır. Ne var ki, idari örgütlenmeye esas teşkil eden 12/60 sayılı Teşkilat Kanunu'nun işletmeciliğe ve kârlı ekonomik atılımlara pek müsait olmadığı görüldüğünden; 1960'lı yılların başından itibaren başlatılan ve 1963 Kıbrıs olayları ile duraksayan mevzuat yenileme çalışmalarına yeniden hız verilerek Vakıflar İdaresine daha uygun bir statü ve ekonomik nitelikli yeni yasal görevler verilebilmesi için 13 Ekim 1970 tarihinde, bugün halen yürürlükte olan 31/1970 sayılı Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilât Kanunu kabul edilmiştir.

Vakıflar İdaresi'nin, tarihsel süreç içerisindeki mali portresi hakkında bir fikir sahibi olunabilmesini teminen, dönüm noktaları olarak nitelenebilecek belli tarihlerdeki gelir-gider durumunun sunulması yararlı olacaktır.

Söyle ki; (15)

Yıl	Gelir(KL)	Gider(KL)	Fark(KL)
1878	1,939.-	817.-	(+) 1,122.-
1956	58,955.-	33,590.-	(+) 25,365.-
1970	117,807.-	87,538.-	(+) 30,269.-

Değerli Konuklar, Saygıdeğer İzleyenler,

Sunulacak ikinci bildiri ile de, Kıbrıs Vakıfları'nın bugünkü durumuna değinilecek ve Kıbrıs Vakıflar İdaresi'nin tarihsel süreç içerisindeki fonksiyonları ile bugünkü faaliyetleri irdelenecektir.

Başta beri kıymetli vakitlerinizi alarak Kıbrıs Vakıflarının bir nebze tarihi seyir içindeki akışını vurgulamaya çalıştım. Her zaman için gururla ve kıvançla ifade ettiği gibi, sahip olduğu büyük emlak ve mal varlığı ile Kıbrıs Türk Halkının Kıbrıs'taki haklarının temelini oluşturmuş, varlığının teminatı olmuş Kıbrıs vakıflarının; Kıbrıs Türkünün varlığına kastedilen dönemlerde sağladığı sosyal, dini, kültürel ve ekonomik katkılarla halkımızın özünden hiçbir şey kaybetmeden bugünlere kadar gelmesinde büyük rol oynadığını bir kez daha vurgulamakta yarar görüyorum.

Özverinin gerçek simgesi, yardımlaşma ve dayanışmanın gerçek ögesi Evkaf'a, vakıflarıyla katılan tüm iyilikseverleri yüreğinden kutlanm.

Teşekkür ederim.